

Rafał Jękot

ORCID: 0009-0000-5192-5300
<https://doi.org/10.1563/9788374389969.07>

Błędy popełnione przez władze państwowe w zakresie prowadzenia komunikacji ze społeczeństwem w obliczu sytuacji kryzysowej i ich skutki na przykładzie pierwszego półrocza trwania epidemii COVID-19 w Polsce¹

Mistakes Made by State Authorities in Conducting Communication With the Public in the Face of a Crisis Situation and Their Consequences on the Example of the First Six Months of the COVID-19 Outbreak in Poland

¹ Artykuł stanowi fragment pracy licencjackiej pt.: *Komunikacja administracji rządowej ze społeczeństwem polskim w pierwszej fazie rozwoju pandemii wywołanej COVID-19 (Pierwsza połowa 2020 roku)* przygotowanej przez Rafała Jękota pod opieką dr. Mariusza Sokołowskiego na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Abstract: The pandemic caused by COVID-19 represented a crisis situation of global proportions. The peculiarity of this event, its scale and its duration meant that existing crisis management procedures were put to an exceptional test. A particularly important sphere in dealing with the epidemic threat proved to be properly conducted communication with the public. Due to the specific nature of the epidemic situation enforcing social isolation and the scale of the event encompassing the entire world – it was the media that was the main source of information about the threat and ways to combat it. The aim of this article is to present and analyse the errors in communication conducted by state institutions towards the public through online media during the first six months of the COVID-19 pandemic in Poland.

Keywords: social communication, crisis situation, COVID-19 pandemic, trust, authority, media

Wprowadzenie

Zagrożenia są naturalnymi elementami rzeczywistości, z którymi musi się mierzyć każdy człowiek, rodzina, społeczeństwo czy państwo. W przypadku zmaterializowania się zagrożenia może ono stać się przyczyną sytuacji kryzysowej, czyli – w myśl ustawy o zarządzaniu kryzysowym – sytuacji wpływającej negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującej znaczne ograniczenia właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków². Jak podkreśla Mieczysław Koziański, specyficzną cechą komunikowania w sytuacjach kryzysowych jest fakt, że większość informacji na temat zdarzenia pozyskiwana jest przez społeczeństwo z mediów, co wynika z braku możliwości bezpośredniej fizycznej obserwacji takich wy-

² Art. 2 Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2023 r., poz. 122.

darzeń przez wszystkich zainteresowanych³. Dlatego też, bardzo istotną częścią procesu komunikacji pomiędzy decydentami a społeczeństwem w takich okolicznościach są właśnie media. Momentem kulminacyjnym sytuacji kryzysowej uważa się moment, w którym dochodzi do przełomu, rozstrzygnięcia, pewnej jakościowej zmiany⁴. Jedną sytuacją kryzysową może być źródłem wielu kryzysów różnego typu. Jako sytuację kryzysową należy postrzegać pandemię COVID-19. Niewątpliwie miała wówczas miejsce nieadekwatność posiadanych sił i środków, a działanie administracji publicznej było utrudnione. W trakcie trwania pandemii doszło do wielu sytuacji, o których mówi przytoczona definicja kryzysu. Z perspektywy niniejszej pracy najważniejsze są tzw. kryzysy wizerunkowe, których efektem była zmiana postawy społeczeństwa wobec rządzących oraz podejmowanych przez nich decyzji, a w konsekwencji utrudnienie realizowania dalszych działań mających na celu opanowanie sytuacji kryzysowej. Właściwie prowadzona komunikacja powinna unikać tego rodzaju wpadek, mając świadomość negatywnych konsekwencji, jakie ze sobą niosą.

W zakresie metodologicznym niniejsza praca stanowi analizę przypadku. Materiał badawczy poddany analizie stanowiły treści prasowe w postaci artykułów na portalach informacyjnych, materiały udostępniane w serwisach społecznościowych oraz zamieszczane na oficjalnych stronach rządowych. Treści zostały zebrane przez autora, a następnie poddane ocenie w kontekście zaczerpniętych z literatury przedmiotu reguł komunikowania społecznego. W konsekwencji udało się całościowo opisać oraz ocenić postępowanie właściwych organów w obliczu wystąpienia sytuacji kryzysowej.

³ M. Koziński, *Zarządzanie kryzysowe a media i granice państw w erze globalizacji*, Słupsk 2010, s. 29.

⁴ W. Otwinowski, *Kryzys i sytuacja kryzysowa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 2010, nr 2, s. 84.

Zasady skutecznej komunikacji społecznej⁵

Istotą każdego procesu komunikowania jest jego skuteczność. Ową skuteczność osiąga się wówczas, gdy komunikat jest rozumiany przez odbiorcę w ten sam sposób, jak oczekiwał tego nadawca. W doktrynie wyróżnia się: przekaz, czyli to co bezpośrednio słyszą i widzą odbiorcy, oraz przesłanie, będące tym, jak odbiorca powinien zrozumieć przekaz⁶. Kolejną cechą procesu komunikowania jest jego celowość. W tym zakresie doktryna wyróżnia dwa typy: informacyjny oraz perswazyjny, które w kontekście analizy komunikacji w sytuacji kryzysowej trzeba przybliżyć.

Typ informacyjny zakłada, że nadawca ma na celu przekazanie odbiorcy konkretnego komunikatu, bez intencji wpływu na niego. Nie oznacza to jednak, że nadawca nie stara się podkreślić wagi pewnych informacji – takie działania zwiększają efektywność przekazu i przyswojenia komunikatu. Typ perswazyjny opiera się natomiast na założeniu, że nadawca poprzez nadany komunikat wpływa na odbiorcę w taki sposób, by ten zmodyfikował swoją postawę czy postępowanie, realizując wówczas interes nadawcy⁷. Ukierunkowane, zaplanowane i zmasowane działania tego rodzaju dają możliwość szerokiego wpływania na społeczeństwo. Zależnie od woli nadawcy określa on więc cel, jaki chce osiągnąć przez wysyłany komunikat. Jeśli założy, że jego celem jest poinformowanie odbiorcy, to będzie mu zależało na tym, by jego wiadomość została zauważona, zrozumiana oraz zapamiętana. W rzeczywistości pełnej natłoku informacji nie jest to zadanie proste. Literatura przedmiotu wskazuje jednak podstawowe zasady, jakie nadawca musi mieć na uwadze przy komunikowaniu informacyjnym. Są to: kreatywność, wiarygodność, nowość informacji, doniosłość informacji, położenie nacisku na informację oraz wykorzystanie pomocy wizualnych⁸. By zrealizować zasadę kreatywności, należy przed-

⁵ Zob. B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 2004, s. 32–33, 37–38.

⁶ Rządowe Centrum Bezpieczeństwa (RCB), *Księga komunikacji kryzysowej 2017*, s. 12.

⁷ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 33.

⁸ Tamże, s. 32.

stawić odbiorcom informację w sposób ciekawy oraz zadbać o odpowiedni ich dobór oraz jakość. Swoją wiarygodność nadawca może oprzeć na autorytecie, umiejętnościach, znanstwie danego tematu. Budowanie wiarygodności jest procesem długotrwałym, natomiast jakakolwiek jej utrata niemal niemożliwa do odtworzenia. Kolejna zasada dotycząca nowości informacji wynika z samej natury człowieka, który jest ciekawy świata, a także czuje się komfortowo, wiedząc, co dzieje się w jego otoczeniu. Żyjąc w rzeczywistości „globalnej wioski”, człowiek jest stale bombardowany coraz to nowszymi informacjami. Z tego też powodu poszczególne wiadomości szybko stają się nieaktualne i są zastępowane bardziej aktualnymi. Następną zasadą: doniosłości informacji, jest trudna do zrealizowania dla szerszego grona osób, ponieważ fakt, że jakaś informacja jest dla kogoś doniosła, nie oznacza, że będzie doniosła dla kogoś innego. W położeniu nacisku na informację – zasugerowanie większej wagi jednych informacji nad innymi – wykorzystywane są zabiegi z zakresu *agenda setting*⁹ oraz *primingu*¹⁰. Około 65% społeczeństwa stanowią wzrokowcy, w związku z czym istotną zasadę stanowi wykorzystanie pomocy wizualnych¹¹. To zdjęcia oraz nagrania pozwalają ludziom współodczuwać emocje, natomiast wykresy i diagramy pomagają im uświadomić sobie skalę zjawisk¹².

Tematyka komunikowania perswazyjnego została głęboko przebadana. Na podstawie wyników badań określono, że skuteczność takiego działania zależy od postępowania według siedmiu zasad¹³. Po pierwsze, należy jasno sprecyzować cel, jaki chcemy osiągnąć poprzez nasze działanie w stosunku do odbiorców. Po drugie, nadawca musi zastosować logiczną argumentację – trzeba

⁹ Budowanie porządku dziennego w programach informacyjnych zob. E. Nowak, R. Riedel, *Agenda setting, priming, newsframing. Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2005 i 2007 r.*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2008, nr 1–2, s. 68.

¹⁰ Określanie hierarchii wydarzeń i informacji poprzez określoną ich prezentację w mediach. Tamże.

¹¹ D. Zys, *Treści wizualne jako niezbędny element skutecznej strategii Content Marketingowej*, [on-line:] <https://sprawnymarketing.pl/blog/tresci-wizualne-jako-niezbedny-element-skutecznej-strategii-content-marketingowej/> – 24.12.2020.

¹² B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania...*, s. 32.

¹³ Tamże, s. 37.

stworzyć silne racjonalne podstawy, z których możemy wysuwać dobrze uargumentowane wnioski, stosować proste porównania i analogie. Po trzecie, bardzo istotne jest zbadanie preferencji swoich odbiorców, aby zrozumieć ich system postaw i wzorce zachowań – umożliwi to właściwe dobranie narzędzi oraz treści skutecznie na nich oddziałujących. Czwarta zasada zakłada użycie przez nadawcę właściwego języka, który motywuje odbiorcę do aktywności. Język powinien wpływać na emocje adresata. Zasada piąta polega na budowaniu i rozwijaniu wiarygodności nadawcy. Przede wszystkim należy unikać kłamstwa, w tym w wyważony sposób podchodzić do nowych informacji. Kolejna zasada zakłada, że należy reagować na argumenty konkurentów – obalać je poprzez rzetelną ocenę dowodów i przyczyn. Siódma zasada dotyczy kwestii wizerunkowych, czyli tzw. „opakowania” komunikatu. Powinien on być prezentowany w atrakcyjny i przekonujący sposób¹⁴. W obliczu wystąpienia sytuacji kryzysowej pożądane jest korzystanie z komunikacji o charakterze perswazyjnym i informacyjnym, zależnie od występujących okoliczności i potrzeb. Mając na uwadze cele komunikacji i zasady, jakie warunkują jej skuteczność, warto przybliżyć podmioty, które były odpowiedzialne za komunikację w sytuacji kryzysowej wywołanej pandemią COVID-19.

Podmioty odpowiedzialne za komunikację w obliczu pandemii

Epidemia to jedno z zagrożeń opracowywanych w ramach tworzenia Krajowego Planu Zarządzania Kryzysowego. Termin „pandemia” nie jest określony w polskim porządku prawnym, jednak za *Słownikiem języka polskiego* można wskazać, że jest to szczególny rodzaj epidemii, która obejmuje swoim zasięgiem bardzo duże obszary¹⁵. Na mocy procedur przygotowanych na wypadek wystąpienia epidemii podejmowane były działania z zakresu zarządzania kryzysowego w obliczu pandemii COVID-19, w tym komunikacji. Na mocy ów-

¹⁴ Tamże.

¹⁵ *Pandemia*, [w:] *Słownik języka polskiego*, [on-line:] <https://sjp.pwn.pl/sjp/pandemia;2570434.html> – 26.04.2023.

czesnego Krajowego Planu Zarządzania Kryzysowego¹⁶ wyróżniano następujące podmioty: instytucję wiodącą, głównego wykonawcę oraz inne organy zaangażowane w walkę z sytuacją kryzysową¹⁷. W celu zrozumienia specyfiki komunikacji w tamtym okresie należy przybliżyć pokrótce najważniejszych aktorów tego procesu i ich zadania. Instytucja wiodąca to podmiot, który ze względu na zakres merytoryczny, specyfikę działania i doświadczenie nadzoruje zarządzanie daną sytuacją kryzysową¹⁸. W zakresie komunikacyjnym odpowiada za koordynację całości polityki informacyjnej, zarówno w zakresie społecznym, wewnątrz instytucjonalnym, jak i międzyinstytucjonalnym. Z ramienia takiej instytucji za sferę komunikacyjną odpowiedzialność ponosi jej rzecznik prasowy. Jego praca obejmuje między innymi komunikację społeczną, współpracę z mediami oraz rzecznikami innych organów zaangażowanych w działania antykryzysowe¹⁹. Rzecznik instytucji wiodącej może również zadecydować o powołaniu Kryzysowego Zespołu Prasowego. Jest to ciało kolegialne, w skład którego wchodzi osoby odpowiedzialne za kwestie informacyjne w instytucjach współuczestniczących w zwalczaniu sytuacji kryzysowej oraz inni specjaliści zapraszani przez przewodniczącego w zależności od potrzeb. Zespół pełni funkcję pomocniczą w stosunku do rzecznika, w tym prowadzi działania z zakresu ustalania treści głównego przekazu, osób komunikujących go, dokonuje wyboru konkretnych narzędzi komunikacyjnych oraz decyduje o częstotliwości przekazów. Możliwość utworzenia takiego organu pokrywa się z zasadą tworzenia zespołu antykryzysowego określonego w literaturze przedmiotu²⁰. Rolę instytucji wiodącej w początkowej fazie pandemii COVID-19 w Polsce pełnił minister zdrowia. Podległe mu ministerstwo prowadziło komunikację w zakresie branżowym poprzez podawanie konkretnych komunikatów, zaleceń, zarówno dla pacjentów jak i lekarzy. Publikowało codzienne komunikaty na temat liczby zakażeń, osób poddanych

¹⁶ RCB, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2019. Część B.*

¹⁷ Tamże, s. 171.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

kwarantannie i zgonów. Opracowania Ministerstwa Zdrowia stanowiły podstawowe źródło informacji na temat sytuacji epidemiologicznej w Polsce²¹. Komunikacja w zakresie tej instytucji miała charakter przede wszystkim informacyjny. Wraz z rozwojem sytuacji i koniecznością zwrócenia całości aparatu państwa na walkę z zagrożeniem rolę głównego komunikatora przejął prezes Rady Ministrów, który kreował politykę informacyjną administracji rządowej. Poprzez swoją kancelarię prowadził on komunikację w zakresie perswazyjnym – to tutaj publikowano konferencje prasowe, wskazywano zagrożenia oraz sukcesy rządu. Komunikaty kolportowane przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów miały na celu nie tylko przekazywać informacje, ale przede wszystkim zaprezentować je we właściwy sposób i w konsekwencji wpłynąć na odbiorcę.

Instytucje, służby oraz organy wykonawcze wprowadzające w życie założenia polityki instytucji wiodącej w zakresie komunikacji w sytuacji kryzysowej są elementem systemu, który bezpośrednio styka się ze społeczeństwem, w związku z czym ich postawa i działania są niezwykle ważne. Spośród wymienionych podmiotów wyróżnia się główny organ wykonawczy, który jest właściwy w zakresie wykonawstwa kluczowych zadań dotyczących przeciwdziałania kryzysowi. Wypełnia on zadania komunikatora głównego, chyba że instytucja wiodąca zdecyduje inaczej. Niezależnie od tego, rzecznik wykonawcy głównego ściśle współpracuje z rzecznikiem instytucji wiodącej w zakresie tworzenia polityki informacyjnej, odpowiada za jej realizację oraz współdziała z rzecznikami innych instytucji zaangażowanych w działania antykryzysowe. Rzecznik główny dba przy tym w szczególności o zapewnienie spójności przekazów. Rzecznicy innych podmiotów zaangażowanych w działania antykryzysowe komunikują się jedynie w zakresie obowiązków i działań swoich instytucji, stawiając sobie za cel zgodność z przekazem głównym ustalonym przez instytucję wiodącą oraz dbałość o wizerunek i zaufanie do instytucji publicznych wśród społeczeństwa. W trakcie trwania pandemii COVID-19 rolę

²¹ Ministerstwo Zdrowia, [on-line:] https://twitter.com/MZ_GOV_PL/status/1261915182810517505, https://twitter.com/MZ_GOV_PL/status/1261960149113036800 – 13.05.2021.

głównego podmiotu wykonawczego przejął Główny Inspektorat Sanitarny. Jako służba podległa ministrowi zdrowia przekazywał zalecenia dotyczące postępowania w sytuacji zagrożenia. Komunikacja ze społeczeństwem odbywała się poprzez infografiki, materiały wideo czy krótkie teksty opisujące konkretne zalecenia dotyczące postępowania, a także prezentujące dane dotyczące sytuacji epidemiologicznej w Polsce²². Komunikacja GIS-u miała przede wszystkim charakter informacyjny.

Błędy w zakresie prowadzonej komunikacji

W zakresie komunikacji ze społeczeństwem w trakcie pandemii kilkakrotnie miały miejsce poważne błędy. W artykule przytoczono i przeanalizowano te, które zdaniem autora wywarły największy wpływ na stosunek społeczeństwa do pandemii COVID-19 w Polsce.

Pierwszy poddany analizie błąd w ramach prowadzonej komunikacji miał miejsce na początku kwietnia 2020 roku w związku z tzw. miesięcznicą smoleńską – odbywającym się cyklicznie spotkaniem przed pomnikiem ofiar katastrofy lotniczej z 2010 roku. Inicjatorem wydarzenia był Jarosław Kaczyński, natomiast na samo spotkanie przybyły najważniejsze osoby w państwie wraz z prezesem Rady Ministrów, marszałkiem sejmu oraz ministrami. Z tego też powodu wydarzenie to miało charakter uroczystości państwowej i w konsekwencji nie naruszało ówczesnych ograniczeń epidemicznych²³. Niemniej jednak osoby, które brały udział w wydarzeniu z racji piastowanych przez nie funkcji państwowych, winny wskazywać swoim przykładem właściwe postę-

²² Główny Inspektor Sanitarny (GIS), *Koronawirus – Jak prawidłowo nałożyć i zdjąć rękawice*, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/gis/koronawirus--jak-prawidlowo-nalozyc-i-zdjac-rekawice> – 3.05.2021; *Struktura zakazeń SARS-CoV-2 /8 kwietnia 2020 r.*, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/gis/struktura-zakazen-sars-cov-2-8-kwietnia-2020-r> – 3.05.2021.

²³ D. Olczykowski, *Kontrowersje wokół uroczystości smoleńskich. Rafał Jankowski: policjanci pytają – co my mamy teraz mówić ludziom?*, [on-line:] https://wiadomosci.onet.pl/kraj/katastrofa-smolenska-kontrowersje-wokol-uroczystosci-policjanci-zaniepokojeni/j4bp-g6f?fbclid=IwAR0tz52ZVa9CucoKf62PETN-bJUt_YSkFiD2EMKHtuGbOFdhfT-Nr3cweT5w – 8.05.2021.

powanie, a przede wszystkim przestrzegać obostrzeń, które same wprowadziły. Tak się jednak nie stało. Minister zdrowia Łukasz Szumowski zwrócił uwagę, że na uroczystościach nie zachowywano odpowiednich odległości²⁴. Szef Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Policjantów wskazywał, że z powodu postawy rządzących policjanci egzekwujący przestrzeganie przepisów stawiani są w trudnej sytuacji, gdyż społeczeństwo nie rozumie, dlaczego ma przestrzegać prawa, jeśli rządzących ono nie obowiązuje²⁵. Sytuację służb mundurowych pogorszył fakt, że niewiele wcześniej media opublikowały informacje na temat interwencji Policji, która szczegółowo sprawdzała przestrzeganie przez obywateli obostrzeń epidemicznych, a sposób realizowania czynności wzbudził wątpliwości samego Rzecznika Praw Obywatelskich²⁶. Kontynuacja uroczystości smoleńskich odbyła się na cmentarzu Powązkowskim, który na mocy ówczesnych obostrzeń pozostawał zamknięty dla odwiedzających. Ze względu na państwowy charakter wydarzenia zakaz ten nie obowiązywał jednak uczestników spotkania. Politycy, na czele z Jarosławem Kaczyńskim, zebrali się na cmentarzu. Media obieżyły materiały opisujące tę sytuację²⁷. Pojawiły się komentarze wskazujące, że wobec prawa są równi i równiejsi. Ilustrowały one problem, jaki powstał w wyniku takiego sposobu postępo-

²⁴ Szumowski: odległości między politykami PiS powinny być większe, [on-line:] https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-politycy-pis-nie-przestrzegali-obostrzen-minister-zdrowia-lukasz-szumowski-komentuje-4552146?fbclid=IwAR3K2LJgBAdjGaqKqKbZarS8toUCN4HD23f4fwf380DAaq8oR-w_ZGB5wA – 8.05.2021.

²⁵ D. Olczykowski, *Kontrowersje wokół...*

²⁶ *Łapanka policji w Rybołowie w Mikołowie. Policjant sprawdza paragony klientów. „Chce Pan mandat 500 zł, czy powie Pan, co Pan zamówił?”*, [on-line:] <https://dziennikzachodni.pl/lapanka-policji-w-rybolowce-w-mikolowie-policjant-sprawdza-paragony-klientow-chce-pan-mandat-500-zl-czy-powie-pan-co-pan-zamovil/ar/c1-14911764> – 15.05.2021; *Koronawirus. RPO pyta policję o interwencję w smażalni ryb w Mikołowie*, [on-line:] <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-pyta-policje-o-interwencje-w-smazalni-ryb> – 15.05.2021.

²⁷ *Cmentarz zamknięty, ale nie dla prezesa PiS. „Próbuje się za pewnym tabu śmierci schować i ugrać coś innego”*, [on-line:] https://tvn24.pl/najnowsze/katastrofa-smolenska-10-rocznica-jaroslaw-kaczynski-odwiedzil-powazki-mimo-zakazu-wstępu-na-cmentarz-4552290?fbclid=IwAR34lrRxSDCAUtwb19yUEVIGf_uR7U1-mHRLKyat6Kf-gZ2fq6SJyLBBISI – 8.05.2021.

wania polityków; wydarzenia te niweczyły dotychczasowy dorobek rządu w zakresie zaufania społecznego oraz mobilizacji społeczeństwa, który stracił swoją wiarygodność i osłabł. Podejmowane przez rząd działania, apele i zalecenia nie miały już dotychczasowego posłuchu. Wyrazem niezadowolenia z tej sytuacji było nagranie przez znanego muzyka, Kazika, utworu wyrażającego bunt wobec postępowania władz: *Twój ból jest lepszy niż mój*²⁸. Utwór ten zajął pierwsze miejsce na liście przebojów wybieranych przez słuchaczy Programu Trzeciego Polskiego Radia, jednak niespodziewanie po kilku godzinach głosowanie zostało anulowane. Pojawiły się zarzuty o polityczne naciski na stację, które doprowadziły do zablokowania piosenki²⁹. W konsekwencji całego zamieszania ze stacji odeszli znani dziennikarze, między innymi Marek Niedźwiecki, którzy nie zgadzali się z podjętymi przez kierownictwo decyzjami. Przez kraj przetoczyła się fala niezadowolenia oraz oskarżenia o cenzurę³⁰. Wydarzenie było o tyle symboliczne, że słuchacze popularnej „Trójki” to ludzie w większości w średnim wieku, pamiętający czasy PRL-u, a zespół KULT, którego założycielem był Kazik, zasłynął w latach 80. XX wieku z twórczości kontestującej ówczesny reżim³¹. Analogie, które powstały po zablokowaniu jego utworu w głosowaniu, były więc jednoznaczne. Działanie rządzących można w tym kontekście oceniać więc zdecydowanie negatywnie – zaburzona została podstawa zasada komunikacji: wiarygodność nadawcy. Brak zaufania

²⁸ KAZIK, *Twój ból jest lepszy niż mój*, [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=o9LzNtpjhV0&ab_channel=S.P.RECORDS – 8.05.2021.

²⁹ „Dziś na pierwszym Kazik”, potem notowanie znika. Kolejne oświadczenie dyrektora Trójki, [on-line:] <https://tvn24.pl/kultura-i-styl/piosenka-kazika-debiutuje-na-1-miejscu-listy-przebojow-trojki-notowanie-zniknelo-ze-strony-radia-oswiadczenie-dyrektora-4585811> – 8.05.2021.

³⁰ J. Owruszko, *Kazik Staszewski na cenzurowanym w PR3. Piosenka „Twój ból jest lepszy niż mój” wygrała Listę Przebojów Trójki, notowanie usunięto*, [on-line:] <https://polskatimes.pl/kazik-staszewski-na-cenzurowanym-w-pr3-piosenka-twoj-bol-jest-lepszy-niz-moj-wygrala-liste-przebojow-trojki-notowanie-usunieto/ar/c1-14974660> – 8.05.2021.

³¹ *Ponad połowa słuchaczy Trójki ma wykształcenie wyższe (profil słuchacza)*, [on-line:] <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ponad-polowa-sluchaczy-trojki-ma-wykształcenie-wyzsze-profil-sluchacza?fbclid=IwAR30LPfMavKi7k2JebycB6sQK0AbO7D8aFmBtCmQavuON6EK5m3eBc9hZCo> – 8.05.2021); *Kazik Staszewski*, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazik_Staszewski – 8.05.2021.

w sytuacji kryzysowej, gdy trzeba podejmować często trudne decyzje, jest poważnym problemem rzutującym długotrwale na skuteczność całości procesu.

Kolejnym błędem w zakresie komunikowania była kwestia wyborów mających odbyć się 10 maja 2020 roku. Wbrew dotychczas przyjmowanym rozwiązaniom przeciwepidemicznym dążono do przeprowadzenia ich za wszelką cenę w zaplanowanym uprzednio terminie. Kwestia ta wzbudziła duże kontrowersje w społeczeństwie i niewątpliwie wpłynęła na dalszą utratę wiary w dobre intencje władz. Trudno było bowiem racjonalnie połączyć wprowadzane niedawno drastyczne obostrzenia epidemiczne z chęcią przeprowadzania wydarzenia, którego realizacja wymagała gromadzenia się dużej liczby osób w jednym miejscu. Jak wskazywali komentatorzy, władzom zależało na przeprowadzeniu wyborów w możliwie najbliższym czasie, ponieważ obawiano się, że wprowadzane niepopularne rozwiązania przeciwepidemiczne oraz gospodarcze skutki pandemii mogą wpłynąć na osłabienie poparcia dla kandydata partii rządzącej i zwycięstwa kandydata opozycji³². Gdy po szerokich naciskach społecznych zrezygnowano z realizacji wyborów w sposób tradycyjny, rozpoczęto próbę przeprowadzenia głosowania w innym trybie – korespondencyjnym. Wybory w takiej formie, jak wskazywała Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, nie spełniałyby zasad głosowania demokratycznego, co groziłoby ich nieważnością³³. Swoje wątpliwości zgłaszali również przedstawiciele Komisji Europejskiej³⁴. Pomimo takich opinii oraz sprzeciwu Senatu RP przyjęto stosowną ustawę dotyczącą przeprowadzenia tzw. „wybo-

³² A. Stankiewicz, *Koronawirusowi szulerzy z rządu. W starciu z zarazą polskie państwo skapitulowało [ANALIZA]*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/koronawirus-w-polsce-w-starciu-z-zaraza-polskie-panstwo-skapitulowalo-analiza/bf413j9> – 9.05.2021.

³³ OSCE, *Opinia w sprawie projektu ustawy o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. (druk senacki nr 99)*, [on-line:] <https://www.osce.org/files/f/documents/7/f/451585.pdf> – 9.05.2021.

³⁴ A. Słojewska, *Komisarz Jourova: Niepokoję się o wolne i uczciwe wybory w Polsce*, [on-line:] <https://www.rp.pl/Polityka/304079893-Komisarz-Jourova-Niepokoje-sie-o-wolne-i-uczciwe-wybory-w-Polsce.html> – 10.05.2021.

rów kopertowych”³⁵, a następnie przez prawie miesiąc utrzymywano obywateli w stanie niepewności, z jednej strony zapewniając ich, że wybory odbędą się w ustalonym terminie w formie korespondencyjnej, a z drugiej nie doprecyzowując wielu kwestii istotnych dla przeprowadzenia całej tej operacji³⁶. Ostatecznie do wyborów korespondencyjnych nie doszło. Ich przełożenie zrealizowano, używając tzw. „prawnej ekwilibrystyki” poprzez nieprzeprowadzenie głosowania w ustalonym terminie i stwierdzenie przez Państwową Komisję Wyborczą „braku możliwości głosowania na kandydatów”, co w konsekwencji zobligowało marszałka sejmu do wyznaczenia nowego terminu wyborów, który ustalono na 28 czerwca³⁷. 11 maja 2021 roku przedstawiono projekt ustawy, która ostatecznie weszła w życie 2 czerwca³⁸. Na jej mocy głosowanie miało zostać przeprowadzone w lokalach wyborczych, natomiast forma korespondencyjna została wskazana jako alternatywa dla chętnych³⁹. Choć wybór tego rozwiązania spełniał standardy demokratyczne, to jednak wybór takiej formy stał w sprzeczności z dotychczasowymi zaleceniami ministra zdrowia, który pod koniec kwietnia podkreślał: „jeśli chcemy bezpiecznych wyborów tradycyjnych, to najwcześniej za dwa lata”, a pod koniec maja dodawał, że zgro-

³⁵ Ustawa z dnia 6 kwietnia 2020 roku o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r., Dz.U. z 2020 r., poz. 827.

³⁶ *Od „wybory odbędą się 10 maja” do „termin trudny do zrealizowania”. Tak PiS zmieniało zdanie*, [on-line:] <https://tvn24.pl/wybory-prezydenckie-2020/od-wybory-odbeda-sie-10-maja-do-termin-trudny-do-zrealizowania-tak-pis-zmienialo-zdanie-4576296> – 10.05.2021.

³⁷ *PKW: marszałek Sejmu ma 14 dni na ponowne zarządzanie wyborów*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-2020-prezydenckie-w-polsce-pkw-wydaje-uchwale/sv3ynm3> – 10.05.2021.

³⁸ Ustawa z dnia 2 czerwca 2020 roku o szczególnych zasadach organizacji wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. z możliwością głosowania korespondencyjnego, Dz.U. z 2020 r., poz. 979.

³⁹ *Nowy projekt klubu PiS ws. wyborów prezydenckich. Będzie można głosować w lokalach*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-prezydenckie-2020-powstal-nowy-projekt-klubu-pis/qqdnv1d> – 10.05.2021.

madzenia niosą ze sobą ogromne ryzyko rozrostu epidemii⁴⁰. Podczas kampanii wyborczej słowa te straciły na znaczeniu. W jej czasie zrezygnowano z przestrzegania podstawowych zasad sanitarnych, jak zachowywanie dystansu czy unikanie dużych skupisk ludzkich⁴¹. Na przełomie czerwca i lipca można było odnieść wrażenie, że koronawirus, przed którym dwa miesiące wcześniej zamykano granice, kościoły czy szkoły zniknął, a emocjonalne wypowiedzi przedstawicieli polskich władz, którymi epatowano w mediach na wiosnę, są już nieaktualne. Taki obraz wyłaniał się z tłumnych wieców poparcia dla kandydatów na urząd prezydenta. Atmosferę beztroski pogłębiał sam premier, który na początku lipca całkowicie bagatelizował zagrożenie: „Cieszę się, że coraz mniej obawiamy się tego wirusa, tej epidemii. To jest dobre podejście, bo on jest w odwrocie. Już teraz nie trzeba się go bać. Trzeba pójść na wybory tłumnie 12 lipca. Wszyscy, zwłaszcza seniorzy, nie obawiajmy się, idźmy na wybory”⁴².

Działania rządu w związku z wyborami można uznać za błędne na wielu płaszczyznach. Po pierwsze, działano chaotycznie, starano się obchodzić prawo, a nie działać zgodnie z nim, wciąż podejmowano nowe, często irracjonalne decyzje – wszystko to w obliczu sytuacji kryzysowej i zmęczenia nią społeczeństwa. Po drugie, usilne naciski na przeprowadzenie wyborów 10 maja, które wiązały się z kumulowaniem ludności w jednym miejscu, gdy jednocześnie karano obywateli za jazdę na rowerze po bulwarach, całkowicie przeczyło

⁴⁰ Szumowski: *Dlaczego moi krytycy nie podpiszą się pod bezpiecznymi wyborami?*, [on-line:] <https://www.tvp.info/47720264/koronawirus-polska-minister-lukasz-szumowski-o-wyborach-korespondencyjnych-wieszwiecej> – 10.05.2021; *Minister zdrowia zapowiada zniesienie obowiązku noszenia maseczek na ulicach*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/koronawirus-w-polsce-kiedy-bez-maseczek-na-ulicach/rnc5bek> – 10.05.2021.

⁴¹ Radio Opole, *Wizyta Prezydenta Andrzeja Dudy w Brzegu* (13.06.2020), [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=XwrM7Avl1ZI&ab_channel=RadioOpole – 10.05.2021.

⁴² M. Danielewski, P. Pacewicz, *„Ludzie są tacy głupi, że to działa. Niesamowite!” Morawiecki odwołał epidemię i oszukał Polaków*, [on-line:] <https://oko.press/morawiecki-odwoal-epidemie-i-oszuka-polakow/> – 10.05.2021.

zasadom racjonalnej argumentacji⁴³. Po trzecie, organizacja wyborów ostatecznie w sposób tradycyjny, sprzeczny z dotychczasowymi zaleceniami ministra zdrowia oraz polityką przeciwepidemiczną, a także narracja z końca epidemii prowadzona przez szefa rządu całkowicie zaburzyły kwestie jednolitości przekazu, co w konsekwencji wskazało na przedmiotowe wykorzystywanie epidemii oraz zdecydowanie zaburzyło kwestię wiarygodności władz, a w szczególności premiera Mateusza Morawieckiego.

Zakrywanie ust i nosa w trakcie epidemii również jest kwestią, w której zostały popełnione błędy komunikacyjne. W wywiadzie udzielonym 26 lutego 2020 roku radiu RMF FM minister zdrowia wyśmiewał fakt noszenia maseczek⁴⁴. Twierdził, że na pewno nie pomagają one w walce z wirusem. Nie zabezpieczają ani przed wirusem, ani przed zachorowaniem na COVID-19, a on sam nie ma pojęcia, dlaczego ludzie je noszą. Na przestrzeni czasu podejście do tej kwestii jednak diametralnie się zmieniło. 9 kwietnia zapowiedziano, że noszenie maseczek będzie obowiązkowe, a 16 kwietnia rozwiązanie zostało wprowadzone w życie⁴⁵. Za nieprzestrzeganie przepisu zaczęto nakładać dotkliwe kary⁴⁶. Minister zdrowia podkreślił, że zakrywać usta i nos będzie trzeba do czasu stworzenia szczepionki na COVID-19, czyli przez co najmniej rok⁴⁷. Pomimo takich zapowiedzi powyższe prawo obowiązywało jedynie do końca maja, podczas gdy warunek dotyczący szczepionki nie został

⁴³ D. Serafin, *12 tys. za jazdę rowerem po bulwarach. W Krakowie sypią się kary*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/krakow/koronawirus-krakow-zlamal-zakaz-i-pil-piwo-w-parku-trafil-do-zakladu-karnego/ls65t0r> – 10.05.2021.

⁴⁴ Rozmowa RMF, [on-line:] <https://twitter.com/i/status/1232601787233918978> – 10.05.2021.

⁴⁵ Kancelaria Premiera, *Mateusz Morawiecki, Łukasz Szumowski, Dariusz Piontkowski – konferencja prasowa*, [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=QaEWIYWg-1D4&t=464s&ab_channel=KancelariaPremiera – 10.05.2021.

⁴⁶ *Kary za brak maseczek. Ile mandatów zostało już nałożone w stolicy za brak maseczki? Policja zdradza szczegóły*, [on-line:] <https://polskatimes.pl/kary-za-brak-maseczek-ile-mandatow-zostalo-juz-nalozone-w-stolicy-za-brak-maseczki-policja-zdradza-szczegoly/ar/c1-14976648> – 10.05.2021.

⁴⁷ Kancelaria Premiera, *Mateusz Morawiecki i Łukasz Szumowski nt. etapów znoszenia ograniczeń*, [on-line:] <https://youtu.be/1TkCnΓVI67c> – 10.05.2021.

w tym czasie spełniony⁴⁸. Niewątpliwie wypowiedzi ministra zdrowia i jego opinia na temat maseczek były niekonsekwentne. Początkową drwinę wobec osób noszących maseczki zastąpił w okresie kwietnia i maja twardy reżim oraz nakładanie kar pieniężnych na osoby, które nie wywiązywały się z obowiązku zakrywania twarzy. Twarde zapowiedzi długotrwałego noszenia maseczek również okazały się płonne, gdyż po nieco ponad półtora miesiąca zrezygnowano z tego nakazu. Postawa ministra zdrowia była kolejnym przykładem działania narażającego na utratę zaufania, w tym wypadku poprzez kilkukrotną diametralną zmianę zdania. W związku z tym przekaz stał się niejasny, minister w kolejnych wypowiedziach przeczył sam sobie i przestał być autorytetem. Jego możliwości w zakresie skutecznego komunikowania społecznego zdecydowanie się zmniejszyły.

Ostatnią z analizowanych sytuacji jest kwestia nieprawidłowości w przetargach na zakup sprzętu medycznego, który został opisany w mediach na początku maja 2020 roku. Pierwszy z nich dotyczył maseczek, które zostały zakupione od znajomego ministra zdrowia. Człowiek ten, pomimo że nie miał doświadczenia w zakresie handlu tego rodzaju produktami, został wybrany do realizacji kontraktu wartego blisko 5 mln złotych. Maseczki zostały zakupione i dostarczone niezwykle szybko, biorąc pod uwagę skalę zakupu. W maju okazało się jednak, że nie spełniają niezbędnych norm. Opinię publiczną zbulwersował fakt, że państwo nie zbadało wystarczająco zarówno wiarygodności dostawcy, jak i dostarczonego przez niego towaru. Pojawiły się również zarzuty kumoterstwa⁴⁹. Problem związany z zakupem sprzętu medycznego zaistniał również w związku z materiałem dostarczonym w kwietniu przez największy samolot świata, skupiający uwagę mediów w całej Polsce. Sprzęt wówczas prze-

⁴⁸ Szumowski w PN: *dziś lub jutro decyzja ws. zniesienia obowiązku noszenia maseczek*, [online:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-05-25/kiedy-sciagniemy-maseczki-minister-zdrowia-wyjasnia/> – 10.05.2021.

⁴⁹ M. Bułka, „*Afera maseczkowa*” w Ministerstwie Zdrowia. *Co wzbudza kontrowersje?*, [online:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/afery-maseczkowa-co-wiemy-co-w-sprawie-wzbudza-kontrowersje/rzccwe6> – 13.05.2021.

kazany również okazał się znacznie niższej klasy, niż zapowiadano⁵⁰. Problematyczny pod względem wizerunkowym był fakt, iż transport ten sygnował sam szef rządu oraz że ogłaszano go jako wielki sukces polskiej dyplomacji⁵¹. Kolejny problem związany ze sprzętem medycznym dotyczył respiratorów zakupionych przez Ministerstwo Zdrowia po zawyżonych cenach od firmy zajmującej się sprzedażą motolotni. Dodatkowo okazało się, że na czele firmy stał człowiek powiązany ze światem przestępczym, który zaangażowany był w przeszłości w międzynarodowy proceder nielegalnego handlu bronią⁵². Powyższe afery niewątpliwie miały wpływ na odbiór tych instytucji. Fakt ten jest o tyle niebezpieczny, że to przecież Ministerstwo Zdrowia oraz premier pełnili wówczas rolę podmiotów prowadzących w głównej mierze komunikację ze społeczeństwem. Nadszarpięcie zaufania do nich zdecydowanie utrudniało efektywne komunikowanie, szczególnie w obliczu sytuacji kryzysowej. Za potwierdzenie tej tezy można uznać dymisję ministra zdrowia Łukasza Szumowskiego, która nastąpiła niedługo po ujawnieniu powyższych nieprawidłowości⁵³.

Podsumowanie

Komunikacja ze społeczeństwem w obliczu sytuacji kryzysowej stanowi jeden z decydujących czynników w zakresie skuteczności prowadzonych działań antykryzysowych. W analizowanym okresie pandemii popełniono szereg błędów komunikacyjnych. Jak wykazały przeprowadzone badania, największy

⁵⁰ A. Stankiewicz, *Felerne maski w największym samolocie świata*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/koronawirus-felerne-maski-w-najwiekszym-samolocie-swiata/hj07ftn> – 13.05.2021.

⁵¹ Kancelaria Premiera, *Mateusz Morawiecki po wylądowaniu An-225 Mrija z transportem środków do walki z koronawirusem*, [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=HT-BzTQ0gMhU&ab_channel=KancelariaPremiera – 13.05.2021.

⁵² J. Watoła, J. Brzuszkiewicz, *Respiratory od handlarza bronią z czarnej listy ONZ. Szczegóły transakcji resortu Szumowskiego*, [on-line:] <https://wyborcza.pl/7,75398,25965040,respiratory-od-handlarza-bronia-z-czarnej-listy-onz-znamy-szczegoly.html> – 13.05.2021.

⁵³ M. Tracz, „*Może jest dobrym lekarzem, ale jako osoba odpowiedzialna za ochronę zdrowia nie zdał tego egzaminu*”, [on-line:] <https://tvn24.pl/polska/dymisja-ministra-zdrowia-lukasz-szumowski-odchodzi-z-resortu-komentarze-opozycji-4668741> – 13.05.2021.

problemem stanowiło utrzymanie wiarygodności komunikatorów. Kwestia ta wynikała z arbitralnego stosowania prawa, które wobec obywateli egzekwowane było restrykcyjnie, podczas gdy wybrani politycy, aby je obejść, stosowali różnego rodzaju luki prawne. W konsekwencji zwykli ludzie mieli poczucie, że nakładane na nich obostrzenia służą nie dobru publicznemu, lecz partykularnym interesom rządzących. Nagła zmiana narracji w obliczu nadchodzących wyborów, niechęć do ich przesunięcia, próby przeprowadzenia tego procesu w sposób prowizoryczny – wszystko to sprawiło, że zaufanie do władz drastycznie osłabło. Finalnym stadium tego procesu był upadek autorytetu ministra zdrowia, który w początkowej fazie pandemii był postrzegany niemalże jako mąż stanu, a niecałe pół roku później musiał odejść w atmosferze skandalu⁵⁴. Niewątpliwie analizowany okres pandemii COVID-19 ze względu na skalę zjawiska, jego charakter i ogólnoświatową panikę stanowił wyzwanie dla władz. Jak wskazują przytoczone przykłady, większość błędów miała miejsce w późniejszym okresie badanego czasu. Można więc wysunąć wniosek, że jednym z czynników, który wpłynął na ich wystąpienie, był stosunkowo długi okres trwania sytuacji kryzysowej. Utrzymanie dyscypliny komunikacyjnej przy zjawisku trwającym kilka miesięcy stanowiło wyzwanie, któremu nie udało się podołać. Po początkowej mobilizacji zarówno władz jak i społeczeństwa, trwającej około miesiąca, czujność komunikatorów osłabła, co przełożyło się na błędy komunikacyjne skutkujące rozczarowaniem społeczeństwa i utrudnieniem utrzymania na wysokim poziomie mobilizacji społecznej. Wszystkie one wpłynęły na obniżenie zaufania społeczeństwa do działań przeciwepidemicznych władz i utrudniły dalsze prowadzenie skutecznych prac przeciwkryzysowych⁵⁵.

Część popełnionych błędów komunikacyjnych wynikała z charakterystyki zagrożenia – w tym kontekście można rozpatrywać chociażby niejasności

⁵⁴ Łukasz Szumowski z wizerunkowej gwiazdy rządu staje się „czarną owcą” (opinie), [online:] <https://www.wirtualnemedial.pl/arttykul/lukasz-szumowski-z-wizerunkowej-gwiazdy-staje-sie-czarna-owca-opinie> – 14.07.2023.

⁵⁵ CBOS, *Obawy przed zakażeniem koronawirusem i ocena działań rządu w lutym*, Luty 2021, s. 3-4.

dotyczące obowiązku zakrywania ust i nosa, w przypadku którego niespójność przekazu mogła wynikać z braku pełnych informacji na temat technik ochrony przed wirusem. Niemniej jednak instytucje państwowe winny być przygotowane na wszelkiego rodzaju sytuacje, mając na uwadze to, że szczególnie w zakresie komunikowania pewne błędy są właściwie niemożliwe do naprawienia, a ich konsekwencje przynoszą długofalowy skutek. W tym kontekście należy rozpatrywać rozwój ruchów negujących istnienie pandemii w 2020 roku czy znacznej liczby obywateli odmawiających poddania się szczepieniom chroniącym przed COVID-19 w 2021 roku⁵⁶. Niestety, to postawa rządzących w znacznym stopniu przyczyniła się do zmiany nastrojów społecznych sprzyjających tak skrajnym środowiskom utrudniającym państwu podejmowanie skutecznych działań przeciwepidemicznych⁵⁷.

⁵⁶ CBOS, *Coraz więcej Polaków chce się szczepić*, [on-line:] <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2021/04/newsletter.php> – 17.06.2021.

⁵⁷ *Antycovidowy protest w Warszawie. Policja użyła gazu*, [on-line:] <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS0-CoV-2/201029593-Antycovidowy-protest-w-Warszawie-Policja-uzyla-gazu.html> – 15.05.2021.

Bibliografia

1. Publikacje i akta prawne

CBOS, *Obawy przed zakażeniem koronawirusem i ocena działań rządu w lutym*, luty 2021.

Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999.

Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 2004.

Koziński M., *Zarządzanie kryzysowe a media i granice państw w erze globalizacji*, Słupsk 2010.

Nowak E., Riedel R., *Agenda setting, priming, news framing. Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2005 i 2007 r.*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2008, nr 1–2.

Otwinowski W., *Kryzys i sytuacja kryzysowa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 2010, nr 2.

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Księga Komunikacji Kryzysowej 2017*.

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2019. Część B*.

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2023 r., poz. 122.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 2020 roku o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r., Dz.U. z 2020 r., poz. 827.

Ustawa z dnia 2 czerwca 2020 roku o szczególnych zasadach organizacji wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 roku z możliwością głosowania korespondencyjnego, Dz.U. z 2020 r., poz. 979.

2. Źródła internetowe

Antycovidowy protest w Warszawie. Policja użyła gazu, [on-line:] <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/201029593-Antycovidowy-protest-w-Warszawie-Policja-uzyla-gazu.html>.

Bułka M., *„Afera maseczkowa” w Ministerstwie Zdrowia. Co wzbudza kontrowersje?*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/afery-maseczkowa-co-wiemy-co-w-sprawie-wzbudza-kontrowersje/rzccwe6>.

CBOS, *Coraz więcej Polaków chce się szczepić*, [on-line:] <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2021/04/newsletter.php>.

Cmentarz zamknięty, ale nie dla prezesa PiS. „Próbuje się za pewnym tabu śmierci schować i ugrać coś innego”, [on-line:] https://tvn24.pl/najnowsze/katastrofa-smolenska-10-rocznica-jaroslaw-kaczynski-odwiedzil-powazki-mimo-zakazu-wstępu-na-cmentarz-4552290?fbclid=IwAR34lrRxSDCAUtwb19yUEVIGf_uR7U1-mHRLKyat6KfgZ2fq6SJyLBBSI. Danielewski M., Pacewicz P., „Ludzie są tacy głupi, że to działa. Niesamowite!” Morawiecki odwołał epidemię i oszukał Polaków, [on-line:] <https://oko.press/morawiecki-odwołał-epidemie-i-oszukał-polaków/>.

„Dziś na pierwszym Kazik”, potem notowanie znika. Kolejne oświadczenie dyrektora Trójki, [on-line:] <https://tvn24.pl/kultura-i-styl/piosenka-kazika-debiutująca-na-1-miejscu-listy-przebojów-trojki-notowanie-zniknęło-ze-strony-radia-oświadczenie-dyrektora-4585811>.

Główny Inspektor Sanitarny (GIS), *Koronawirus – Jak prawidłowo nalożyć i zdjąć rękawice, [on-line:] <https://www.gov.pl/web/gis/koronawirus-jak-prawidłowo-nalożyc-i-zdjac-rekawice>.*

RozmowaRMF, [on-line:] <https://twitter.com/i/status/1232601787233918978>.

Kancelaria Premiera, *Mateusz Morawiecki i Łukasz Szumowski nt. etapów znoszenia ograniczeń, [on-line:] <https://youtu.be/1TkCnTVI67c>.*

Kancelaria Premiera, *Mateusz Morawiecki, Łukasz Szumowski, Dariusz Piontkowski - konferencja prasowa, [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=QaE-WIYWg1D4&t=464s&ab_channel=KancelariaPremiera.*

Kary za brak maseczek. Ile mandatów zostało już nałożone w stolicy za brak maseczki? Policja zdradza szczegóły, [on-line:] <https://polskatimes.pl/kary-za-brak-maseczek-ile-mandatow-zostalo-juz-nalozone-w-stolicy-za-brak-maseczki-policja-zdradza-szczegoly/ar/c1-14976648>.

Kazik Staszewski, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazik_Staszewski.

KAZIK, *Twój ból jest lepszy niż mój, [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=o9LzNtpjhV0&ab_channel=S.P.RECORDS.*

Koronawirus. RPO pyta policję o interwencję w smażalni ryb w Mikołowie, [on-line:] <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-pyta-policje-o-interwencje-w-smazalni-ryb>. *Łapanka policji w Rybotówce w Mikołowie. Policjant sprawdza paragony klientów. „Chce Pan mandat 500 zł, czy powie Pan, co Pan zamówił?”, [on-line:] <https://dziennikzachodni.pl/lapanka-policji-w-rybotowce-w-mikolowie-policjant-sprawdza-paragony-klientow-chce-pan-mandat-500-zl-czy-powie-pan-co-pan-zamowil/ar/c1-14911764>.*

Łukasz Szumowski z wizerunkowej gwiazdy rządu staje się „czarną owcą” (opinie), [on-line:] <https://www.wirtualnemedia.pl/artukul/lukasz-szumowski-z-wizerunkowej-gwiazdy-staje-sie-czarna-owca-opinie>.

Minister zdrowia zapowiada zniesienie obowiązku noszenia maseczek na ulicach, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/koronawirus-w-polsce-kiedy-bez-maseczek-na-ulicach/rnc5bek>.

Nowy projekt klubu PiS ws. wyborów prezydenckich. Będzie można głosować w lokalach, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-prezydenckie-2020-powstal-nowy-projekt-klubu-pis/qqdnv1d>.

Struktura zakażeń SARS-CoV-2 /8 kwietnia 2020 r., [on-line:] <https://www.gov.pl/web/gis/struktura-zakazen-sars-cov-2-8-kwietnia-2020-r>.

Olczykowski D., *Kontrowersje wokół uroczystości smoleńskich. Rafał Jankowski: policjanci pytają – co my mamy teraz mówić ludziom?*, [on-line:] https://wiadomosci.onet.pl/kraj/katastrofa-smolenska-kontrowersje-wokol-uroczystosci-policjanci-zaniepokojeni/j4bpg6f?fbclid=IwAR0tz52ZVa9CucoKf62PET-N-bJUt_YSkFiD2EMKHtuGbOFdhfTNR3cweT5w.

Szumowski: odległości między politykami PiS powinny być większe, [on-line:] https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-politycy-pis-nie-przestrzegali-obstrzen-minister-zdrowia-lukasz-szumowski-komentuje-4552146?fbclid=IwAR3K2LJgBAAdjGaqKqKbZarS8toUCN4HD23f4fwf380DAaq8oR-w_ZGB5wA.

Od „wybory odbędą się 10 maja” do „termin trudny do zrealizowania”. Tak PiS zmieniło zdanie, [on-line:] <https://tvn24.pl/wybory-prezydenckie-2020/od-wybory-odbeda-sie-10-maja-do-termin-trudny-do-zrealizowania-tak-pis-zmieniło-zdanie-4576296>.

OSCE, Opinia w sprawie projektu ustawy o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. (druk senacki nr 99), [on-line:] <https://www.osce.org/files/f/documents/7/f/451585.pdf>.

Owruszko J., *Kazik Staszewski na cenzurowanym w PR3. Piosenka „Twój ból jest lepszy niż mój” wygrała Listę Przebojów Trójki, notowanie usunięto*, [on-line:] <https://polskatimes.pl/kazik-staszewski-na-cenzurowanym-w-pr3-piosenka-twoj-bol-jest-lepszy-niz-moj-wygrala-liste-przebojow-trojki-notowanie-usunieto/ar/c1-14974660>.

Pandemia, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, [on-line:] <https://sjp.pwn.pl/sjp/pandemia;2570434.html>.

- PKW: *marszałek Sejmu ma 14 dni na ponowne zarządzanie wyborów*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-2020-prezydenckie-w-polsce-pkw-wydaje-uchwale/sv3ynm3>.
- Ponad połowa słuchaczy Trójki ma wykształcenie wyższe (profil słuchacza)*, [on-line:] <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ponad-polowa-sluchaczy-trojki-ma-wyksztalzenie-wyzsze-profil-sluchacza?fbclid=IwAR30LPfMavKi7k2JebycB6sQK0AbO7D8aFMbTCmQavuON6EK5m3eBc9hZCo>.
- Radio Opole, *Wizyta Prezydenta Andrzeja Dudy w Brzegu* (13.06.2020), [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=XwrM7Avl1ZI&ab_channel=RadioOpole.
- Stankiewicz A., *Koronawirusowi szulerzy z rządu. W starciu z zarazą polskie państwo skapitulowało [ANALIZA]*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/koronawirus-w-polsce-w-starciu-z-zaraza-polskie-panstwo-skapitulowalo-analiza/bf4l3j9>.
- Serafin D., *12 tys. za jazdę rowerem po bulwarach. W Krakowie sypią się kary*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/krakow/koronawirus-krakow-zlamal-zakaz-i-pil-piwo-w-parku-trafil-do-zakladu-karnego/l565t0r>.
- Słojewska, *Komisarz Jourova: Niepokoję się o wolne i uczciwe wybory w Polsce*, [on-line:] <https://www.rp.pl/Polityka/304079893-Komisarz-Jourova-Niepokoje-sie-o-wolne-i-uczciwe-wybory-w-Polsce.html>.
- Stankiewicz A., *Felerne maski w największym samolocie świata*, [on-line:] <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/koronawirus-felerne-maski-w-najwiekszym-samolocie-swiata/hj07ftn>.
- Szumowski: *Dlaczego moi krytycy nie podpiszą się pod bezpiecznymi wyborami?*, [on-line:] <https://www.tvp.info/47720264/koronawirus-polska-minister-lukasz-szumowski-o-wyborach-korespondencyjnych-wieszwiecej>.
- Szumowski w PN: *dziś lub jutro decyzja ws. zniesienia obowiązku noszenia maseczek*, [on-line:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-05-25/kiedy-sciagniemy-maseczki-minister-zdrowia-wyjasnia/>.
- Tracz M., „*Może jest dobrym lekarzem, ale jako osoba odpowiedzialna za ochronę zdrowia nie zdał tego egzaminu*”, [on-line:] <https://tvn24.pl/polska/dymisja-ministra-zdrowia-lukasz-szumowski-odchodzi-z-resortu-komentarze-opozycji-4668741>.
- Watoła J., J. Brzuszkiewicz, *Respiratory od handlarza bronią z czarnej listy ONZ. Szczegóły transakcji resortu Szumowskiego*, [on-line:] <https://wyborcza>.

pl/7,75398,25965040,respiratory-od-handlarza-bronia-z-czarnej-listy-onz-znamy-szczegoly.html.

Zys D., *Treści wizualne jako niezbędny element skutecznej strategii Content Marketingowej*, [on-line:] <https://sprawnymarketing.pl/blog/tresci-wizualne-jako-niezbedny-element-skutecznej-strategii-content-marketingowej/>.